

NÁRODNÉ KULTÚRNE PAMIATKY

SPRIEVODCA DOLNÝM MESTOM

Projekt je spolufinancovaný z ERDF
„Investícia do Vašej budúcnosti“

regionálny
operačný
program

MESTO

NITRA

objav miesto, zaži príbeh

discover the place, live the story

NITRA – INFORMÁCIE PRE TURISTOV

NÁRODNÉ KULTÚRNE PAMIATKY

SPRIEVODCA DOLNÝM MESTOM

NISYS, Štefánikova trieda 1, 949 01 Nitra

e-mail: info@nitra.sk

www.nitra.sk, www.nisys.sk

infotel: +421/ 37/ 16 186, tel.: +421/ 37/ 741 09 06

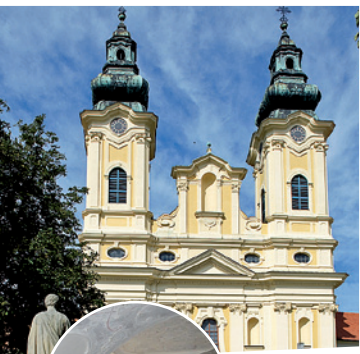
fax: +421/ 37/ 741 09 07

KLÁŠTOR PIARISTOV A KOSTOL SV. LADISLAVA, Piaristická ulica 8.....	5
KOSTOL SV. ŠTEFANA KRÁĽA, Párovská ulica	6
KAPLNKA SV. MICHALA, Na Vršku.....	7
FARA, Farská ulica 18.....	8
SYNAGÓGA, Pri synagóge 3	9
MESTSKÝ PALÁC–ŽUPNÝ DOM, Župné námestie 3	10
ADMINISTRATÍVNA BUDOVA, Štefánikova trieda 67	11
JUSTIČNÝ PALÁC , Štúrova ulica 9.....	12
RADNICA, Štefánikova trieda 1.....	13
BANKA, Štefánikova trieda 7	14
BANKA, Štefánikova trieda 35.....	15
BANKA, Farská ulica 3	16
POŠTA, Sládkovičova ulica 2	17
TRANSFORMÁTOROVÁ STANICA, Ulica Janka Kráľa 65	20
ŠKOLA A VILA, Andreja Šulgana 1.....	21
MEŠTIANSKY DOM, Farská ulica 17	22

MEŠTIANSKY DOM, Farská ulica 24	23
MEŠTIANSKY DOM, Farská ulica 39	24
MEŠTIANSKY DOM, Mostná ulica 60	25
MEŠTIANSKY DOM, Štefánikova trieda 2	26
MEŠTIANSKY DOM, Štefánikova trieda 4.....	27
MEŠTIANSKY DOM, Štefánikova trieda 18.....	28
MEŠTIANSKY DOM, Štefánikova trieda 26.....	29
MEŠTIANSKY DOM, Kupecká ulica 16	30
MEŠTIANSKY DOM , Farská ulica 10	31
VILA, Štefánikova trieda 58	32
VILA, Štefánikova trieda 59	33
HROB S NÁHROBNÍKOM JÁNA DAMBORSKÉHO, Mestský cintorín v Nitre, Cintorínska ulica.....	34

KLÁŠTOR PIARISTOV A KOSTOL SV. LADISLAVA

Piaristická ulica 8

Barokový komplex je situovaný v Dolnom Meste na návrší. Základný kameň týchto budov bol položený 9. júna 1701 za biskupa L. Maťašovského. Začalo sa s budovaním kolégia, v roku 1714 už stál konvikt a v roku 1720 bola ukončená prvá stavebná etapa. Po požiari v roku 1723 boli budovy obnovené a postavená bola aj školská budova. V prameňoch sa uvádza, že dnešný kostol vznikol v čase, keď kaplnka kolégia už nestačila pre veľký počet rehoľníkov a študentov. S výstavbou kostola sa začalo v roku 1742. V rokoch 1756 – 1759 bola zvýšená budova kolégia a školy o tretie nadzemné podlažie. V rokoch 1817, 1899, 1933 a 1942 sa uskutočnili na kláštore obnovovacie práce. V roku 1927 sa zrealizovala oprava exteriéru. Ďalšie rekonštrukcie kostola prebehli v rokoch 1940 a 1945. Dispozícia kláštora je štvorkrídlová, obdĺžniková, s kostolom vsunutým do nádvorja v strede dispozície, so vstupmi vo východnom krídle. Kostol je jednolodový s obdĺžnikovou svätyňou s rovným uzáverom, s predsieňou pod emporou na východnej strane, so sakristiou obdĺžnikového pôdorysu na južnej strane, s predsieňami podvežia na severnej a južnej strane a s dlhou pozdĺžnou chodbou na južnej strane, nad ktorou sa taktiež nachádza chodba, ukončená oratóriom. Súčasná výmalba lode pochádza z roku 1941. Výmalba svätyne je od E. Massányiho. Kostolný mobiliár pochádza z obdobia od polovice do konca 18. storočia.

KOSTOL SV. ŠTEFANA KRÁĽA

Párovská ulica

6

Kostol, pôvodne z 10. storočia, sa nachádza v mestskej časti Párovce. Jeho vznik v 10. storočí potvrdil archeologický výskum. Z pôvodnej architektúry sa zachovali základy obdĺžnikovej lode a podkovovitej svätyne. Podľa muriva základov usudzujeme, že kostol patrí k okruhu doznievajúcej veľkomoravskej sakrálnej architektúry. V priebehu nasledujúcich storočí prešiel kostol viacerými stavebnými zmenami. Podkovovitá svätyňa bola nahradená polkruhovou v 12. storočí a postavená bola aj empora. V 13. – 14. storočí dostal kostol gotickú sakristiu. V 1. štvrtine 18. storočia ho dal barokovo prestavať biskup Maťašovský z dôvodu jeho spustošenia tureckými nájazdmi. Valené klenby nahradili pôvodný rovný strop lode a konchu svätyne. Pôdorysne kostol rozšírila predsieň a bol postavený drevený chór s organom. Vybudované boli i krypty šľachtických rodín: Várkonyiovcov a Babothyovcov. Exteriér barokovo dotvoril volútový štít strechy, profilovaná rímsa a združené pilastre. Vežu nahrádzala drevená zvonica nižšie kostola. V 20. storočí sa uskutočnili ďalšie stavebné úpravy: nadstavba veže nad predsieňou, prístavba sakristie a nového chóru. V roku 1967 bol kostol pamiatkovo upravený s odhalením častí stredovekých murív. V interiéri je prezentovaný románsky triumfálny oblúk s fragmentmi nástenných malieb z 13. storočia a románska rímsa. Pred južnou stranou lode sa nachádza barokový kamenný stĺp s Ukrižovaným.

KAPLNKA SV. MICHALA

Na Vršku

Baroková kaplnka je situovaná na svahoch vyvýšeniny Na Vršku v osi východ – západ. Jednolodie s polkruhovou svätyňou, otočenou na západ, a s východným vstupným portálom je zaklenuté v lodi i vo svätyni valenou klenbou. Kaplnka sa nachádza na mieste stredovekého františkánskeho kláštorného komplexu a cintorína. V roku 1739 ju dal postaviť nitriansky richtár Lukáč Brezovič na pamiatku ukončenia moru. V roku 1894 dal biskup Bende kaplnku obnoviť, odstrániť vežičku a zbúrať sakristiu. Výtvarne bola dotvorená v 30. rokoch 20. storočia. Nástropná maľba v lodi s motívom Krstu Krista pochádza od E. Massányiho. Okná lode majú figurálnu vitráž, znázorňujúcu sv. Annu a sv. Alžbetu, kým vitráže okien svätyne predstavujú Nepoškvrnené Počatie a P. Máriu Immaculatu – všetky od J. Řihu z Brna z rokov 1932 – 1937. Do severnej steny lode je vsadená pamätná tabuľa od E. J. Meszárosa z čierneho mramoru s bronzovým reliéfom Ottokara Prohászku, biskupa v Stoličnom Belehrade, ktorý tu bol pokrstený v roku 1858. Východná fasáda je zhora ukončená vysokým štítom s mušľovou konchou a sochou sv. Michala Archanjela od sochára J. Bártfaya z 30. rokov 20. storočia. Fasády zdobia kamenné reliéfy so zastaveniami Krížovej cesty od E. J. Meszárosa z roku 1936. Zariadenie kaplnky je novodobé, okrem klasicistického oltárneho obrazu z konca 18. storočia, ktorý je však už súčasťou hlavného oltára z 30. rokov 20. storočia.

FARA

Farská ulica 18

8

Náročný objekt rímskokatolíckej fary Nitra – Dolné Mesto sa nachádza v polohe napojenia ulice Na Vršku na Farskú ulicu. Rímskokatolícka fara bola postavená v rokoch 1774 až 1776. Barokovo – klasicistický slohový výraz je dobre čitateľný predovšetkým v hmote a v dispozícii objektu. V roku 1886, za biskupa Augustína Roskoványiho, bola fara upravená a nadobudla svoju dnešnú podobu. Zvláštnosťou objektu je pivnica vysekaná do skaly. Vzhľadom na významnú urbanistickú polohu a suterén, ktorého situovanie nekorešponduje s dispozíciou nadzemnej časti, nemožno vylúčiť existenciu staršieho stavebného jadra. Náročný dvojkrídlový objekt s pôdorysom v tvare L je hlavným dvojpodlažným východným krídlom orientovaný do Farskej ulice, uličným jednopodlažným severným krídlom do ulice Na Vršku. Keďže je postavený vo svahovitom teréne, 2. nadzemné podlažie sa z nádvorja javí ako prízemie a z Farskej ulice ako 1. poschodie. Budova má prevažne dvojtraktovú dispozičnú skladbu s chodbou orientovanou do dvora. Hlavné schodisko v pôdorysnom tvare písmena „U“, ktoré má stupne z červeného mramoru a liatinové zábradlie, súvisí pravdepodobne s úpravou v roku 1886. Po stranách vstupnej chodby sú miestnosti s pruskými klenbami na pásach a na koncoch uličného traktu východného krídla miestnosti s korýtkovými klenbami. Miestnosti na 2. nadzemnom podlaží majú rovné stropy s fabiónovými rímsami.

SYNAGÓGA

Pri synagóge 3

Synagóga bola postavená v roku 1911 podľa návrhu L. Baumhorna. Architektonický výraz synagógy utvárajú secesné a neorománske prvky a orientálne maurské tvaroslovie. Postavená bola pôvodne ako neologická, v roku 1946 ju upravili na ortodoxnú. Hlavnú fasádu synagógy členia okná s tudorovskými oblúkmi a kružbovými výplňami. Zvýrazňuje ju rizalit, nesúci nadstavec s doskami Desatora. V dvojvežovom uličnom vstupnom trakte je situovaný hlavný vstup do objektu s portálom v tvare oslieho chrbta. Fasády synagógy zdobia glazované tehličky. Stavba je ukončená centrálnou kupolou a nárožnými kupolami. Hlavným vstupným otvorom sa vstupuje do predsieni (puliš), zaklenutej valenou klenbou. Na západnej strane predsieni sa nachádza schodiskový priestor, vedúci na emporu, kým východná strana predsieni má funkciu odkladacieho priestoru — ganíza. Uprostred východnej steny centrálnneho priestoru modlitebne sa nachádza archa vo forme edikuly, ukončenej štítom. K dominantným architektonickým prvkom patria polkruhové slepé arkády, pilastre a stĺpiková balustráda. Inšpiráciu byzantskou a orientálnou architektúrou zdôrazňuje bohatá rastlinná a geometrická ornamentika, ktorá sa v interiéri uplatňuje na hlavicích stĺpov a pilastrov, na strope a klenbových pásoch. Rekonštrukcia budovy (1983 – 2003) pozostávala z opráv strechy, interiéru i exteriéru. V súčasnosti je synagóga pod správou Mesta Nitry a jej priestor sa využíva ako koncertná a výstavná sieň.

MESTSKÝ PALÁC – ŽUPNÝ DOM

Župné námestie 3

Župný dom je postavený na juhozápadnom úpätí kopca, na ktorom je vybudovaná najstaršia časť mesta, Nitriansky hrad a Horné Mesto. V suteréne západného krídla župného domu boli archeologickým výskumom v 90. rokoch 20. storočia zistené zvyšky stavieb, o ktorých sa predpokladá, že sú fragmentmi stredovekého opevnenia a brány do Horného Mesta. Na mieste súčasného objektu bol vybudovaný župný dom už v 17. storočí. Koncom 18. storočia ho nahradila mohutná neskorobaroková palácová stavba. V priebehu 19. storočia budovu viackrát upravovali. Zásadnejšia neobaroková prestavba sa uskutočnila okolo roku 1874 podľa plánov architekta E. Dümmerlinga. Definitívnu podobu nadobudol župný dom v rokoch 1905 až 1908, a to pri výraznej prestavbe, tvaroslovne uplatňujúcej doznievajúce neoslohy, ale najmä nastupujúcu secesiu. Jej autorom bol architekt G. Czigler, ktorý rešpektoval hmotový rozsah budovy, v exteriéri zdôraznil hlavnú fasádu orientovanú do Župného námestia a západnú fasádu západného krídla orientovanú do Jesenského ulice. Reprezentatívne miestnosti sústredil predovšetkým do severného krídla, pri ich výzdobe dominantne uplatnil geometrickú secesiu. Najhodnotnejšie priestory objektu predstavujú sály na prízemí a poschodí severného krídla spolu s vestibulmi a hlavné trojramenné schodisko s fontánou v zrkadle. Obnova severného krídla župného domu bola uskutočnená v rokoch 2007 – 2011.

ADMINISTRATÍVNA BUDOVA

Štefánikova trieda 67

Administratívnu budovu Okresnej nemocenskej poisťovne v Nitre navrhol František Faulhammer, český architekt pôsobiaci prevažne na Slovensku. Predstavuje príklad kvalitnej funkcionalistickej architektúry medzivojnového obdobia. Stavbu zrealizovali v rokoch 1938 až 1940. Skladá sa z dvoch dominantných štvorpodlažných krídel, pôdorysne usporiadaných do tvaru písmena „T“, a menšej dvojpodlažnej hmoty priradenej k severnému krídlu. Objekt má v štvorpodlažných krídlach skeletový nosný systém, ktorý je v južnom krídle trojtraktový a v severnom krídle dvojtraktový. Jasnej a prehľadnej dispozícii dominujú priestranné chodby. V mieste napojenia chodieb oboch krídel boli pôvodne vytvorené na jednotlivých nadzemných podlažiach haly, neskôr redukované adaptačnými úpravami v rokoch 1996 až 1997. Hlavný vstup do budovy, situovaný do južnej fasády južného krídla, zvýrazňuje široké vyrovňavajúce schodisko, ktoré prekrýva dominantná železobetónová markíza, vytvárajúca charakteristický architektonický prvok celého objektu. Z oboch bočných fasád severného krídla vystupujú schodiskové rizality. V 2. polovici 20. storočia v budove sídlila poliklinika.

V tomto období tu pôsobil aj MUDr. Pavol Strauss. Pripomína to pamätná tabuľa osadená na jednej z fasád národnej kultúrnej pamiatky.

JUSTIČNÝ PALÁC

Štúrova ulica 9

Justičný palác je monumentálna reprezentačná secesná stavba palácového typu.

Je jednou z najvýznamnejších dominánt Dolného Mesta. Nachádza sa za mestskými kasárňami neďaleko Dreveného trhu. Autorom projektu bol profesor Štefan Kiss. S výstavbou sa začalo v auguste roku 1901, dokončený bol v roku 1903. V roku 1906 pristavili budovu súdnej väznice s kapacitou 113 väzňov, ktorých previezli zo Župného domu. Palác má symetrickú dispozíciu na štvorkrídlovom pôdoryse. Severné a južné krídlo sú v priečnej osi dispozície prepojené schodiskovým traktom, rozdeľujúcim vnútorné nádvorie na dva dvory. Hlavnej fasáde dominuje výrazný vstupný rizalit, nad polkruhovo ukončeným vstupom sú kamenné sochy rímskej a gréckej bohyne Justície a Themis. Tvaroslovie fasád tvoria rastlinné a zoomorfné motívy. Pod troma vysokými polkruhovými oknami stredného rizalitu sú umiestnené sovy s rozťahnutými krídlami, ktoré sú symbolmi múdrosti, dekor vavrínových vetvičiek sa nachádza v hornej časti rizalitu. Motív sovy sa opakuje v hlavnej pojednávacej miestnosti. V osi vstupného vestibulu sa nachádza hlavné jednoramenné schodisko z ružového mramoru s kamenným balustrádovým zábradlím. V záveroch dvorového traktu južného krídla sú vedľajšie jednoramenné schodiská so stupňami z ružového mramoru a s liatinovými zábradliami. Stavba je takmer úplne zachovaná v autentickej secesnej podobe z rokov 1901 – 1903.

RADNICA

Štefánikova trieda 1

Takmer úplne autenticky zachovaná stavba z roku 1880, s pravidelnou štvorkrídlovou dispozíciou okolo ústredného dvora, s nárožnými rizalitmi. Je postavená v historizujúcom eklektickom slohu, s použitím neorenesančného a neobarokového tvaroslovía. Predstavuje jediný dokument pôvodnej štruktúry zaniknutého Jakubovho námestia a je dokladom urbanistickej situácie Dolného Mesta z konca 19. storočia. Pôvodne bola súčasťou radovej uličnej zástavby, susedila s dvojpodlažnými budovami z obdobia klasicizmu, zbombardovanými počas II. svetovej vojny. Pravdepodobne bol úrad vždy v súkromnom dome richtára. Až biskup Gustíny zakúpil dom s krčmou a pozemkom na výstavbu radnice na námestí pri Kostole sv. Jakuba. Pôvodný mestský dom z 18. storočia bol prízemný rozložitý objekt so sedlovou strechou a škridľovou krytinou a Kaplnkou sv. Kríža. Keď sa po roku 1848 stala Nitra mestom so zriadeným magistrátom, potrebovala reprezentatívnejšie sídlo samosprávy. O výstavbe rozhodol magistrát v roku 1878. Autorom návrhu je Ján Lyka, staviteľmi Graf a Feszty. Biskup Roskoványi dal postaviť stĺp so sochou P. Márie od sochára A. Brandla ako náhradu za staršiu sochu z 18. storočia. V roku 1905 postavili vo dvore radnice policajný objekt, v rokoch 1911 – 1912 ju rozšírili prístavbou východného krídla podľa projektu M. Gyulaiho.

BANKA

Štefánikova trieda 7

Funkcionalistický nárožný objekt je situovaný v Dolnom Meste, v polohe napojenia Radlinského ulice na Štefánikovu triedu. Na základe novších poznatkov sa autorstvo návrhu Všeobecnej banky v Nitre pripisuje slovenskému architektovi Ferdinandovi Silbersteinovi, ktorý v dru-

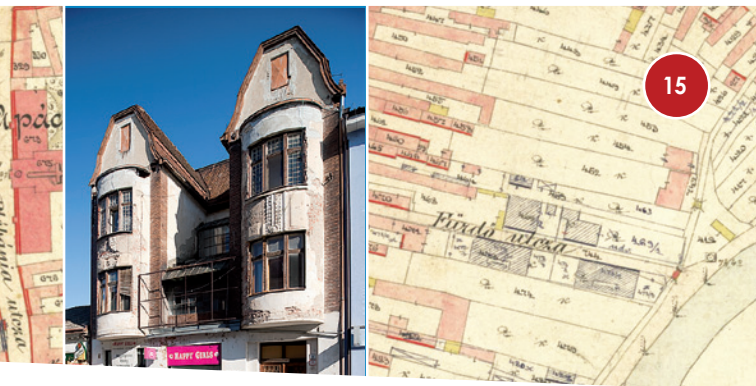

hej polovici 20. rokov 20. storočia pracoval v architektonickej kancelárii Milana Michala Harminca. Stavbu realizovala v rokoch 1931 až 1933 firma nitrianskeho staviteľa Jána Tomascheka. Na prízemí nárožnej budovy

boli vytvorené priestory expozitúry banky a na poschodiach byty. Konštrukčne objekt tvorí kombinácia skeletového a stenového nosného systému. Kvalitná funkcionalistická architektúra je založená na jednoduchej, pritom však premyslenej kompozícii kubusových hmôt, radených horizontálne i vertikálne. V architektúre objektu nie je kladený dôraz iba na prezentáciu uličných fasád, ale obzvlášť kreatívne sú zvládnuté aj dvorové fasády, predovšetkým vertikála schodiskového priestoru a otvorené horizontálne komunikačné priestory, sprístupňujúce jednotlivé byty. Novšia architektonická úprava parteru banky bola zrealizovaná v 1. polovici 90. rokov 20. storočia.

BANKA

Štefánikova trieda 35

Budovu postavili pravdepodobne v rokoch 1904 až 1905 ako nové sídlo Nitrianskej ústrednej banky, druhej najstaršej banky na území Nitry. Na prízemí objektu sídlila expozitúra banky, vo vyšších podlažiach sa nachádzali byty. V roku 1921 bolo prízemie prenajaté nitrianskej filiálke Sporiteľne mesta Uherské Hradište. V rámci Dolného Mesta budova patrí medzi architektonicky a výtvarne najhodnotnejšie domy. Reprezentuje kvalitnú architektúru začiatku 20. storočia so znakmi secesie a nastupujúcej moderny, vybudovanú pre zámožnejších obyvateľov. Objekt je vybudovaný na obdĺžnikovej parcele, pretiahnutej v smere západ – východ. Pôdorys banky má nezvyčajný tvar písmena H, na západnej a východnej strane s dvomi rizalitmi v úrovni 1. a 2. poschodia. Západné rizality, zakončené štítlami a zastrešené manzardovými strechami, majú v úrovni 1. a 2. poschodia dva priebežné, segmentovo vystúpené arkieri. Na uličnej strane sú medzi hmotami rizalitov zovreté stupňovito usporiadané presklené lodžie. Na východnej strane objektu sa medzi rizalitmi, orientovanými do dvora, nachádzajú balkóny. V južnom dvorovom rizalite je situované hlavné schodisko, v severnom dvorovom rizalite časti obytných priestorov. Jednotný architektonický a výtvarný zámer sa v prípade tohto domu premietol od základného objemového členenia cez dispozičnú skladbu až po prvky interiéru a dosiahol vysokú výtvarnú a remeselnú úroveň.

BANKA

Farská ulica 3

Bývalá banka sa nachádza v Dolnom Meste. Tvorí ju nárožný objekt situovaný na križovatke Farskej a Mostnej ulice. Eklektická architektúra budovy čerpá predovšetkým z tvaroslovia renesancie, baroka a rokoka. Objekt bol postavený v roku 1896. Jeho vznik dokladá datovanie v terazzovej dlažbe priestoru hlavného vstupu. Na prízemí sa nachádzala expozitúra Úverovej banky („Hitelbank“) a na 1. poschodí byt riaditeľa. V pravej časti 1. poschodia sídlil Hornouhorský maďarský vzdelávací spolok („FEMKE“). V druhej polovici 20. storočia objekt užívala okresná knižnica. Trojkrídlová stavba je pôdorysne usporiadaná do tvaru písmena „U“. Západné a severné krídlo má dvojtraktové, južné jednotraktové. Priestranný vestibul budovy má steny členené pilastrami s profilovanými hlavicami. V severnom krídle sa nachádza reprezentatívne kamenné schodisko s liatinovým zábradlím. Hlavný vstup s polkruhovým záklenkom zvýrazňuje portál. Bočné strany portálu tvoria koso otočené pilastre zakončené vázami. Polkruhový záklenok zdobí veľký štylizovaný štukový klenák a organické štukové ornamenty. Okenné otvory uličných fasád prízemia sú zaklenuté polkruhovo a 1. poschodia segmentovo. Nad okennými otvormi uličných fasád 1. poschodia sa nachádzajú suprafenestry s motívom kartuše, rastlinných úponkov a prelomeného frontónu.

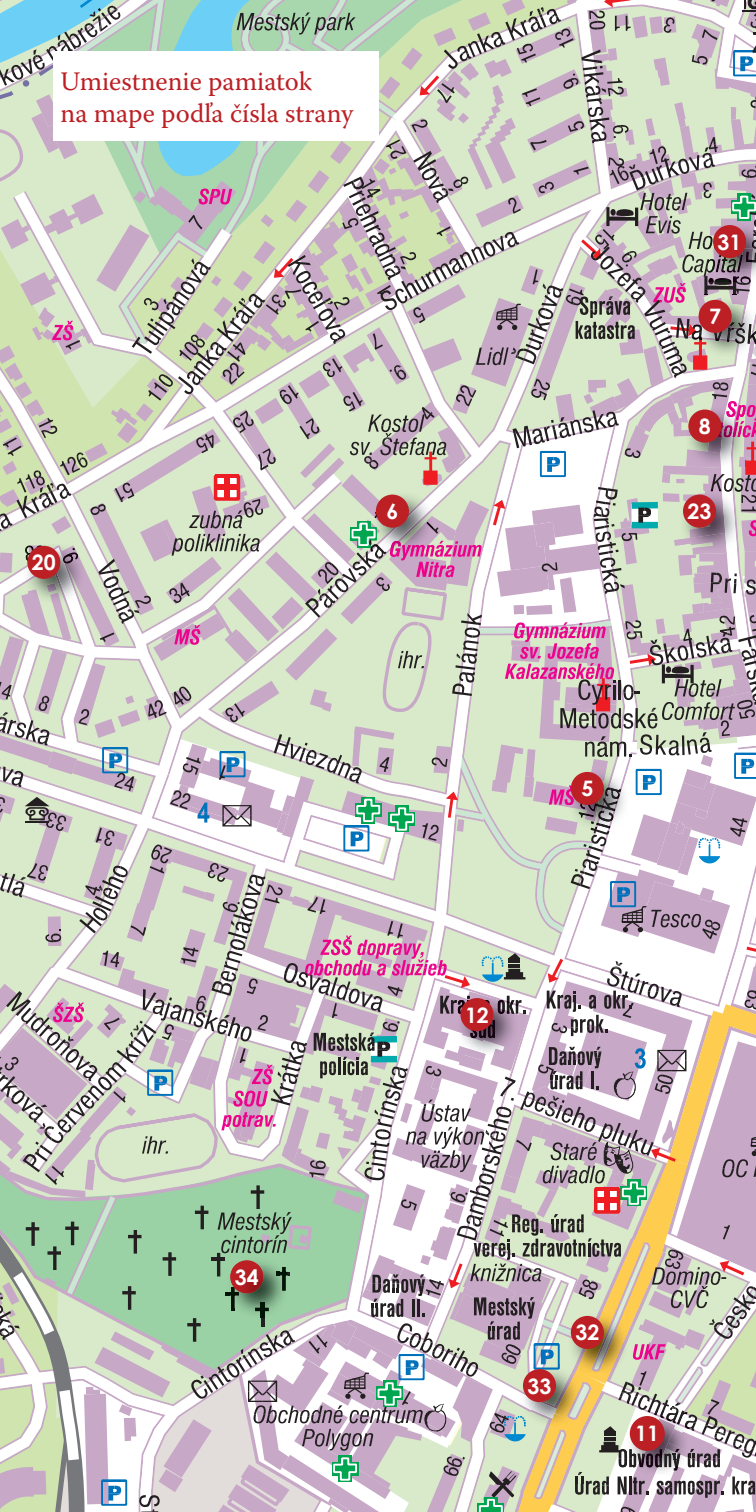
POŠTA

Sládkovičova ulica 2

Budova pošty sa nachádza v centrálnej polohe Dolného Mesta. Objekt postavili pre účely Poštového a telegrafného úradu v Nitre na mieste starších prízemných domov ako jednu z prvých funkcionalistických administratívnych budov na území mesta. Predstavuje ukážkový príklad budovy pošty z medzivojnového obdobia 20. storočia, a to s jednoznačným vyjadrením funkčných celkov v jej architektúre. Architektonický návrh spracoval v roku 1928 Josef Marek, český architekt pôsobiaci na Slovensku. Výstavba objektu bola ukončená v roku 1931. Funkciu hlavnej poštovej budovy mesta plní nepretržite dodnes a zachoval sa takmer v autentickej podobe. Rozvrhnutie jednotlivých častí trojkriдловého objektu s vnútorným nádvorím v plnej miere využíva tvar plochy pozemku. Pošta je hmotovo, architektonicky a prevádzkovo rozdelená na dve časti. Asymetrické pôdorysné usporiadanie zodpovedá približne tvaru písmena „A“, pričom v mieste zbiehania krídel je situovaná časť budovy s priestormi pre verejnosť. Verejnú časť prevádzky tvorí nižšia hmota s halovými priestormi a dvomi nadzemnými podlažiami. Vnútorná časť prevádzky s tromi nadzemnými podlažiami je situovaná do dvoch krídel, prepojených tretím spojovacím krídlom, a priamo nadväzuje na hmotu s verejnou časťou prevádzky. Obe časti sú zoskupené okolo pomerne rozsiahlej svetlíkovej šachty.

Umiestnenie pamiatok
na mape podľa čísla strany

TRANSFORMÁTOROVÁ STANICA

Ulica Janka Kráľa 65

Budova transformátorovej stanice na Párovciach sa pôvodne nachádzala v extraviláne mesta. Autentické historické prostredie Pároviec dnes už neexistuje. Stavba je príkladom slohovo jednotného a čistého secesného architektonického výrazu s uplatnením secesizujúcich geometrických tvaroslovných prvkov. Je zachovaná vo svojej prvej stavebnej etape. Bývalá transformátorová stanica je významným dokladom priemyselnej architektúry počiatočného obdobia elektrifikácie Slovenska a prezentuje vysokú úroveň technického staviteľstva na našom území. Ide o jednu z prvých transformátorových staníc na Slovensku, bola postavená v roku 1913. Jej výstavba súvisí so vznikom mestskej elektrárne v roku 1913 a s následnou elektrifikáciou mesta, ktorá trvala do roku 1915. Elektrické osvetlenie bolo v meste ojedinele už aj skôr, napríklad už v roku 1890 v mlynoch, a to z vlastných agregátov, v roku 1911 aj v katedrále z naftovej elektrárne v Hlohovci. Po ukončení prevádzky boli priestory transformátorovej stanice využívané iba sporadicky. Približne od roku 1986 bola úplne opustená. Pôvodné strojno-technické vybavenie sa nezachovalo. Pri adaptácii objektu v 90. rokoch bol interiér transformátorovej stanice rozčlenený na dvojpodlažný priestor, dnes slúži ako administratívna budova a galéria.

ŠKOLA A VILA

Andreja Šulgana 1

Pozoruhodný funkcionalistický areál so školou a vilou riaditeľa sa nachádza v lokalite nazývanej „Číneš“, ktorá sa začala urbanisticky formovať v 20. až 30. rokoch 20. storočia, po zasypaní starého koryta rieky Nitra. Navrhol ho architekt Oskar Singer v rokoch 1933 – 1934 pre účely bývalej Štátnej meštianskej školy v Nitre. Výstavba realizovaná firmou staviteľa Jozefa Dolejša bola ukončená v roku 1937. Bývalá Štátna meštianska škola v Nitre patrí k najvýraznejším funkcionalistickým dielam postaveným v Nitre. Dômyselná asymetrická kompozícia trojkrídlovej budovy školy, pôdorysne usporiadanej približne do tvaru písmena „S“, s kolmo napojenými krídlami, je výsledkom zvoleného výtvarného princípu a dôsledného sledovania funkčných požiadaviek. Celá orientácia školy a hlavne učební na svetové strany je navrhnutá tak, aby boli jednotlivé miestnosti počas výučby dobre presvetlené. Juhovýchodné krídlo vo svojej južnej časti obsahuje telocvičňu. V mieste napojenia severozápadného a spojovacieho krídla sa nachádza hlavné schodisko. Budova s dvojtraktovou dispozičnou skladbou je príkladom chodbovej školy. Vila riaditeľa má pomerne jednoduchý kubický tvar, doplnený podkovovitou terasou, ktorú prekrýva pôdorysne identická železobetónová markíza. Budova obsahuje jedno podzemné a dve nadzemné podlažia. Ukončuje ju plochá strecha. Schodiskový priestor je situovaný do západného nárožia objektu.

MEŠTIANSKY DOM

Farská ulica 17

Meštiansky dom nazývaný „U Brucknera“ stojí v polohe napojenia Kupeckej ulice na Farskú ulicu, v tesnej blízkosti lokality „Na Vršku“. Tvorí ho náročná budova s úzkym dvorom. Patrí medzi najstaršie zachované meštianske domy Dolného Mesta. Jeho jadro môže pochádzať z obdobia neskorého stredoveku, ba až 17. storočia. Má zachovanú vysokú valbovú strechu, ktorá pravdepodobne súvisí s prestavbou v 2. polovici 18. až 1. polovici 19. storočia. Objekt bol neobarokovo prefasádovaný v prvých rokoch 20. storočia. Stavba s blokovou hmotou je umiestnená v západnej časti parcely. Obsahuje jedno podzemné, dve nadzemné podlažia a podstrešie. Tri menšie priestory suterénu, situované v rôznych hĺbkach, spájajú schodiská a užšie chodby. Všetky sú zaklenuté valenými

klenbami. V severnej časti meštianskeho domu sa zachovali miestnosti zaklenuté plackovými klenbami, na prízemí štyri a na 1. poschodí jedna. Nadzemné podlažia spája dvojramenné schodisko s liatinovým zábradlím.

Pamiatkovo hodnotný priestor predstavuje

podstrešie s obnoveným krovom, ktorý pochádza pravdepodobne z obdobia 2. polovice 18. až 1. polovice 19. storočia a zároveň patrí medzi najstaršie (doteraz známe) zachované krovy profánnych objektov Dolného Mesta.

MEŠTIANSKY DOM

Farská ulica 24

Meštiansky dom tvorí pôvodne dvojkrídlová budova situovaná v kompaktnej radovej zástavbe Dolného Mesta. Objekt pravdepodobne vznikol na mieste staršej stavby, jeho súčasná podoba je výsledkom prestavby staršej budovy z obdobia prvých dvoch desaťročí 20. storočia. Radový priechodový meštiansky dom tvorí pôvodne dvojkrídlová hmota na pôdoryse v tvare písmena „L“, ku ktorej bolo v rokoch 2002 – 2004 pristavané krídlo, uzatvárajúce nádvorie zo západu. Dominantnou slohovou etapou národnej kultúrnej pamiatky je secesia. Hlavné krídlo je na nadzemných podlažiach dispozične dvojtraktové, dvorové jednotraktové. Hlavný vstup do budovy a schodiskový priestor sa nachádzajú v južnej časti hlavného krídla. Kamenné jednoramenné pravotočivé hlavné schodisko s pôdorysným tvarom nepravidelného písmena „U“ má secesné zábradlie s florálnymi a abstraktno-lineárnymi motívami. Hodnotné výtvarné a umelecko-remeselné súčasti predstavuje celistvé architektonické a výtvarné riešenie hlavnej fasády, hlavné schodisko, zábradlia schodiska, pavlače a balkóna rizalitu hlavnej fasády, kované kvetinové ohrádky na parapetoch okenných otvorov hlavnej fasády na úrovni 1. poschodia, pôvodné dvere so zárubňami, pôvodné drevené dvojité okná s obložným parapetom, ostiení, nadpraží a s vnútornými okenicami, ako aj keramické dlaždice na podeste hlavného schodiska.

MEŠTIANSKY DOM

Farská ulica 39

Meštiansky dom je situovaný v Dolnom Meste, je súčasťou východnej strany radovej zástavby Farskej ulice, ktorá vznikala v období neskorého stredoveku. Hlavnou fasádou je dom orientovaný do ulice, má spoločný priechodný dvor s domom na Štefánikovej triede, v časti ktorého sa nachádza nízka zeleň, dominantou je jediný strom (*Ailanthus altissima* – pajaseň žľaznatý). Meštiansky dom stojí na mieste staršieho objektu, z ktorého sa zachovala staršia pivnica zaklenutá valenou klenbou. Na katastrálnej mape z roku 1892 je už vyznačený pôdorys objektu, ktorý zodpovedá tomu dnešnému. Letopočet poslednej výraznej architektonickej úpravy z roku 1897 sa nachádza v terazzovej dlažbe vstupnej podesty. Objekt predstavuje typ radového meštianskeho domu z konca 19. storočia so zachovaným výrazom fasády neskorej eklektiky a umelecko-remeselnými detailmi z konca deväťdesiatych rokov 19. storočia. Fasáda je horizontálne členená soklom a profilovanou korunnou rímsov, v spodnej časti so zuborezom. V južnej časti priečelia sa nachádza mierne vystupujúci vstupný rizalit. Plocha fasády je obložená keramickými tehličkami. Edikulové orámovania okenných otvorov sa skladajú z postranných pilastrov so štylizovanými hlavicami nesúcimi trojuholníkový, po obvode profilovaný frontón. Dom je celistvo zachovaný bez výraznej mladšej prestavby.

MEŠTIANSKY DOM

Mostná ulica 60

Meštiansky dom sa nachádza v Dolnom Meste na križovatke Farskej a Mostnej ulice. Tvorí ho nárožný objekt s dvomi nadzemnými a jedným podzemným podlažím. Vzhľadom na architektonické riešenie budovy je možné predpokladať jej vznik v období klasicizmu, v priebehu 19. storočia. Pravdepodobne bola vybudovaná na niekoľkých starších parcelách, možno s využitím starších základov. Stavba sa skladá z dvoch krídel, pôdorysne usporiadaných do tvaru písmena „L“. Južné krídlo je trojtraktové a západné dvojtraktové. Meštiansky dom má skosené nárožie, orientované do križovatky Farskej, Mostnej a Ďurkovej ulice. Hlavné fasády objektu horizontálne člení korunná rímsa, kordónová rímsa a priebežné podokenné rímasy. Skosené nárožie objektu v minulosti zvýrazňoval dvojpodlažný portikus, zložený z dvoch dórskeho stĺpov, kladia, profilovanej rímasy, ukončený trojuholníkovým štítom a sedlovou strieškou. Celý portikus bol v 20. storočí odstránený.

objav miesto, zaži príbeh

discover the place, live the story

MEŠTIANSKY DOM

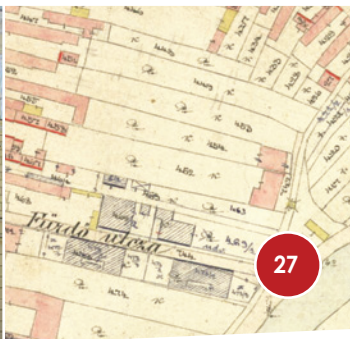
Štefánikova trieda 2

Meštiansky dom je významnou súčasťou radovej zástavby jadra Dolného Mesta. Je ukážkou barokovej stavby z 18. storočia, ktorá vznikla na renesančnom základe zo 16. storočia. Dom je výsledkom viacerých stavebných etáp. Dnešná hmota vznikla spojením samostatných existujúcich starších objektov a ich výraznou barokovou prestavbou na prelome 17. a 18. storočia, ktorá súvisí so založením gymnázia rehoľou piaristov v roku 1698. Piaristické gymnázium tu sídlilo v rokoch 1698 – 1701. Škola mala hneď na začiatku existencie 300 žiakov. Dom dala prestavať Ostrihomská kapitula. Prvá tretina 18. storočia priniesla spojenie jestvujúcich objektov na troch parcelách do jednej hmoty. Zlúčením vznikla na nároží ulíc Štefánikovej a Kupeckej nová monumentálna dvojpodlažná architektúra. Dom slúžil pre účely školskej a správnej budovy gymnázia, a to s príslušným hospodárskym zázemím. Objekt gymnázia bol zastrešený manzardovou strechou, krytou šindľom. Táto etapa predstavuje štýlovo čistý príklad barokovej architektúry na Slovensku. Po presťahovaní piaristov do nového komplexu Na Vršku sa objekt prestavuje na nájomný pavlačový dom. Tretiu najväčšiu stavebnú etapu predstavuje klasicistická adaptácia objektu v 1. tretine 19. storočia a znamená slohový a architektonický prínos. V 19. storočí sa účelovo mení funkcia parteru na výlučne obchodné priestory. V období rokov 1925 – 1930 v objekte sídlila Dunajská banka.

MEŠTIANSKY DOM

Štefánikova trieda 4

Meštiansky dom sa nachádza vo významnej polohe Dolného Mesta. Pochádza z druhej polovice 19. storočia a je hodnotným prejavom neorenesančnej štýlovej etapy nadregionálneho významu. Uličné krídlo má bohatú plastickú štukovú architektonickú a výtvarnú výzdobu priečelia. V južnej osi priečelia je umiestnený prejazd. Po stranách prejazdu sú pilastre, na ktoré dosadá profilované kladie. Pilastre sú delené na mohutnejšiu pätku, kanelovaný driek a jednoducho profilovanú hlavicu. Okná sú riešené edikulovým systémom. Po stranách sú pilastre s korintskými hlavicami, na ktoré dosadajú trojuholníkové profilované nadokenné rímasy, parapety sú zvýraznené kužellovou balustrádou. Okenné otvory najvyššieho podlažia sú oddelené dvojicami pilastrov s profilovanými hlavicami a kanelovaným driekom. V suprafenestrách sú umiestnené vavrínové vence so stuhami, pod oknami sa nachádza priebežná podokenná profilovaná rímša. Priečelie ukončuje mohutná profilovaná korunná rímša, v rámci ktorej prebieha perlovcový pás a rad vyložených volútových konzol. Koncom 90. rokov 20. storočia bola zrealizovaná slohová rekonštrukcia uličnej fasády, drevené okná i brána sú kópiou pôvodných, parter bol náznakovo rekonštruovaný. Dom je dokumentom vývoja typologického druhu meštianskeho domu a charakterizuje životný štýl meštianstva v prostredí mesta Nitra v 2. polovici 19. storočia.

MEŠTIANSKY DOM

Štefánikova trieda 18

Objekt na Štefánikovej triede 18 sa nachádza v Dolnom Meste na nitrianskej pešej zóne a predstavuje prejazdový typ meštianskeho domu z konca 19. storočia. Postavili ho v jednotnej architektonickej koncepcii v rokoch 1890 – 1891 pre župného lekára Dr. Karola Thuróciho (1850 – 1909). Na dolnej podeste reprezentačného schodiska je v terazzovej dlažbe vyznačený rok 1890, dokladajúci datovanie tejto novoklasicistickej architektúry. Kompaktný blokový tvar hlavného krídla je vybudovaný na obdĺžnikovom pôdoryse. Podpivničená budova obsahuje dve nadzemné podlažia. Prístup do meštianskeho domu i dvora zabezpečuje dlhý prejazd, situovaný na južnom okraji stavby. Dispozícia objektu je trojtraktová, s reprezentačným samonosným dvojramenným schodiskom, prístupným z prejazdu. Schodiskový priestor zhora presvetľuje zasklený svetlík. Meštiansky dom je hlavnou fasádou orientovaný do Štefánikovej triedy. Na úrovni prízemí fasádu zdôrazňuje pásová rustika. Na úrovni poschodia má hlavná fasáda dobre zachované pôvodné tvaroslovné členenie. Dominantných päť okien poschodia zvýrazňuje edikulové rámovanie s trojuholníkovými frontónmi. Hlavnú fasádu ukončuje výrazná konzolová kordónová rímsa. Na mieste pôvodného dvora a prízemných dvorových krídel bola v 90. rokoch 20. storočia vybudovaná novostavba pre obchodné prevádzky.

MEŠTIANSKY DOM

Štefánikova trieda 26

Budova na Štefánikovej triede 26 sa nachádza v Dolnom Meste, v radovej zástavbe lemujúcej nitriansku pešiu zónu, a predstavuje priechodový typ meštianskeho domu. Objekt bol vybudovaný na prelome 19. a 20. storočia. V jeho architektúre prevládajú neorenesančné tvaroslovné prvky. Podpivničená stavba obsahuje dve nadzemné podlažia. Hmota trojkridlovej budovy je usporiadaná okolo nepravidelného dvora. Hlavné krídlo domu má dvojtraktovú dispozíciu s priechodom pozdĺž južnej strany parcely a dvorové krídla jednotraktovú dispozíciu. Výškový rozdiel nivelety ulice a dvora vyrovnávajú schody v zádverí priechodu. Na priechod nadväzuje schodisko, umiestnené v schodiskovom rizalite, ktoré sprístupňuje pavlač na úrovni 1. poschodia. Jednoramenné schodisko vedúce na pavlač sa nachádza aj v západnom dvorovom krídle. Hlavná fasáda s upraveným obchodným parterom je symetrická, po stranách zvýraznená mierne vystupujúcimi bočnými rizalitmi s bohatšou plastickou výzdobou, ktoré zakončuje atika. Atiky a parapety okenných otvorov rizalitov obsahujú motív balustrády. Klenáky otvorov rizalitov ozvlášťujú maskaróny.

MEŠTIANSKY DOM

Kupecká ulica 16

Secesný meštiansky dom na Kupeckej ulici je svojou hmotou jednou z dominant Kupeckej ulice. Trojpodlažný schodiskový pavlačový meštiansky dom bol postavený na parcele, ktorá vznikla zjednotením dvoch pôvodne stredovekých parciel na severnej strane ulice, v radovej uličnej zástavbe, ktorá sa ustálila v tomto priestore až v 18. storočí. Úzke, dlhé pôvodné parcely boli zastavané typickými domami s dlhými dvorovými krídlami. Stavebné jadrá domov pochádzajú zo 16., 17., prevažne však z 18. a 19. storočia. Vznik meštianskeho domu datujeme do obdobia okolo roku 1910. Dom má 3-krídlovú dispozíciu so západným hlavným krídlom orientovaným do uličného priestoru. Architektonické stvárnenie predstavuje ucelenú koncepciu s ojedinelými secesnými výrazovými prvkami a tvaroslovím. V kontexte mesta Nitry je fasáda meštianskeho domu s bohatou ornamentálnou výzdobou s rastlinnými motívmi jedinečná a dodnes je zachovaná v takmer nezmenenej podobe. Ojedinelá je i premyslená konštrukcia samonosného kamenného schodiska s pôvodnými zachovanými kovanými zábradliami a ornamentálnymi dlažbami. Objekt je významný predovšetkým ako historický dokument.

MEŠTIANSKY DOM

Farská ulica 10

Meštiansky pavlačový dom sa nachádza v historickom jadre Dolného Mesta na Farskej ulici. Objekt bol postavený na starších základoch. Vznik dnešného objektu, známeho ako „Kramerov dom“, datujeme do posledných desaťročí 19. storočia. Katastrálna mapa z roku 1892 už zachytáva na tejto parcele dvojpodlažný symetrický jednokrídlový objekt s dvoma rizalitmi v dvorovej časti, ktorý tvoril pôvodnú hmotu stavby.

K severnému rizalitu sa napájalo jednopodlažné hospodárske krídlo. Prvé nadzemné podlažie je členené pilastrami s diamantovou kvádrikovou bosážou. Centrálnu os rizalitu, ale i celej fasády tvorí vstupný portál s polkruhovým zakončením, nad ním sa nachádza balkón s kuželkovou balustrádou. Podlažia sú vo fasáde zvýraznené kordónovou rímsoou so zuborezom. Priečelie je ukončené architrávami, na ktorých je bohato zdobená korunná rímsa a atika, nad rizalitmi tvorená opakujúcim sa motívom kuželkovej balustrády. V prvej polovici 20. storočia objekt slúžil ako nájomný dom, do tohto obdobia datujeme prístavbu dvojpodlažného južného pavlačového krídla a nadstavbu severného krídla.

VILA

Štefánikova trieda 58

32

Vila sa nachádza v zástavbe, ktorá začala vznikať na konci 19. storočia. Vila predstavuje ukážku stavby v historizujúcom eklektickom štýle s prvkami secesie. Na začiatku 20. storočia patrila pánovi Gyurkymu. Vila takmer štvorcového pôdorysu je čiastočne podpivničená jedným zaklenutým priestorom. Jej hmotu zvyrazňujú rizality východnej a južnej fasády. Hlavný vstup do budovy je prístupný z ulice. Celá budova je zastrešená valbovou strechou, hlavný rizalit je ukončený prilbovitou strechou s dvomi fiálami vo vrchole, spojenými ozdobnou kovovou mrežou. Hmota bočného rizalitu na južnej fasáde je zastrešená pultovou strechou, pod ktorou je podluby s drevenými vyrezávanými trámami. Fasády sú členené profilovaným soklom, bohato profilovanými rímami, pilastrami a štukovými šambránami so štylizovaným rastlinným ornamentom, suprafenestrami štíhlych okien, dekoratívnou supraportou hlavného vstupu. V interiéri sú zachované dekoratívne upravené drevené obklady a stropy, zachované sú pôvodné dverné výplne s kazetami a drevené zárubne, sklenená vitráž nad schodiskovým priestorom, podlaha schodiskového priestoru, liatinové kované zábradlie na schodisku, pôvodná sklenená výplň dverného otváracieho krídla na poschodí, kovové liatinové zábradlie. Súčasťou vily je aj zachované pôvodné oplotenie s kovovou bránou. Svojím architektonickým výrazom, dekoratívnou výzdobou interiéru aj exteriéru, ako aj veľkorysým riešením dispozície reprezentuje komfortné obydlie vyššej spoločenskej vrstvy.

VILA

Štefánikova trieda 59

Vila je súčasťou historickej urbanistickej štruktúry Štefánikovej triedy na južnom okraji Dolného mesta, ktorá tu začala vznikať koncom 19. storočia v dôsledku dynamického rozvoja mesta súvisiaceho so stavbou železnice a potrebou prepojenia vnútorného mesta so stanicou. Bola postavená v historizujúcom eklektickom štýle s prvkami secesie pre významného nitrianskeho staviteľa Jána Tomascheka. Vila predstavuje jednopodlažnú, čiastočne podpivničenú budovu s pôdorysom písmena „L“, v severovýchodnom rohu s trojbokým rizalitom. Hlavný vstup so zádverím sa nachádza v severnej časti a vyúsťuje do veľkej haly. Celá budova je zastrešená valbovou manzardovou strechou vo vrcholoch s profilovanými kovovými vežičkami. Fasády sú členené profilovaným soklom, pilastrami a rímsami. Nad oknami a na ľavej strane severnej fasády sa nachádzajú šedé obdĺžnikové zrkadlá. Pilastre sú vo vrchnej časti ukončené štylizovanými iónskymi hlavicami. V interiéri sú zachované dekoratívne upravené drevené obklady, drevený trámový strop v hale s vyfrézovanými kazetami, zachované sú pôvodné dverné výplne s kazetami a drevené zárubne, pôvodná kamenná dlažba zádveria, presklené drevené steny. Súčasťou vily je aj zachované pôvodné oplotenie s kovovou bránou v polohe uličnej čiary na východnej hranici pozemku. Svojím architektonickým výrazom, dekoratívnou výzdobou interiéru aj exteriéru, ako aj veľkorysým riešením dispozície reprezentuje komfortné obydlie vyššej spoločenskej vrstvy.

HROB S NÁHROBNÍKOM JÁN DAMBORSKÝ

Mestský cintorín v Nitre, Cintorínska ulica

34

Hrob s náhrobníkom Jána Damborského (1880 – 1932), kňaza, pedagóga, jazykovedca a redaktora, sa nachádza v južnej časti cintorína. Autorom náhrobku je jeden zo zakladateľov národnohistorického sochárstva medzivojnového obdobia na Slovensku, sochár Ján Koniarek (1878 – 1952). Náhrobok je výtvarne koncipovaný v podobe monolitickej stély na podstavci, na ktorej sa nachádza vertikálna doska s náhrobným nápisom, kovovou portrétnou medailou zomrelého a reliéfom kríža s Ukrižovaným. Podstavec je vytvorený zo štylizovaného betónového kameňa, vymodelovaného vo forme prírodnej skaly. Samotný pomník, vztýčený na podstavci, tvorí vysoký pylón, vľavo dole rozšírený o pamätnú dosku – epitaf – s reliéfnym portrétom J. Damborského s nápisom informujúcim o jeho narodení a úmrtí. Pomník je tvorený reliéfnym vrstvením niekoľkých plánov pozadia s prvoplánovým korpusom Krista vo vysokom reliéfe. Zadný plán tvorí rovná stena pylónu, z ktorej vystupuje masívny kríž. Plocha medzi ramenami kríža je plasticky zvlnená do podoby skalného pozadia – skalnej steny. Na kríži visí telo ukrižovaného Krista, ktorého ruky symbolizujú večný život – dva prsty má vztýčené nahor v geste víťazstva života nad smrťou. V hornej časti kríža je pribitý zvitok s mierne zvlnenými rohmi s plastickým nápisom INRI.

[illegible]

Projekt je spolufinancovaný z ERDF
„Investícia do Vašej budúcnosti“

NITRA – INFORMÁCIE PRE TURISTOV

Národné kultúrne pamiatky
sprievodca Dolným Mestom

Vydalo: Mesto Nitra v roku 2011

Spracovali: Krajský pamiatkový úrad v Nitre - I.Bábiková,
Z.Švikruhová, A.Valeková, R.Viršík a Mesto Nitra

Grafický dizajn: Peter Jánsky

Foto: archív KPÚ v Nitre, M. Havran, P. Rafaj

Tlač: Patria I., spol. s r.o.

Náklad: 10.000 ks